

Bilgi ve Zaman İlişkisi Karşısında, Politikanın Yeri

**"Marksizmde Ayrımlar" Zamanın
Neresinde?**

Jale Karakaş

Teori ve Politika'nın sekizinci sayısında yer alan M. Kayaoğlu'nun "'Eleştiri Silahı' ve 'Silahların Eleştirisi'/Marksizmde Ayrımlar" adlı yazısı hakkında, birtakım saptamalarda bulunup sorular sormak zorunlu görünüyor. Çünkü yazının özelinde sorulan sorular, çok önemli bazı felsefe sorularına götürüyor. Bu yazı ise, hazır yanıtlar sunmaktan çok, esas sorunun ne olduğu ve bu sorunun çözümüne ilişkin ipuçları bulmak mümkün mü, sorusunu soruyor.

I.

Immanuel Kant'tan tüm felsefe tarihi kitaplarında, bir dönüm noktası olarak söz edilir. Kendisinden sonraki felsefeyi derinden etkiler çünkü. Örneğin, 19. yüzyıl Alman İdealizmi, bir Kant hesaplaşması olarak özetlenebi-

lir. O, kendine dek gelen felsefenin –o güne dek uzlaşmaz gibi görünen birçok unsurunu, felsefesinde dahice bir araya getirir. Günümüze dek ve günümüzde de idealizm, onun felsefesinden kan almıştır, almaya devam etmektedir. Kant materyalizmi "...herkese zararı dokunabilecek dertler"den¹ biri sayar ve kendi idealizmini şöyle tanımlar: "Her halis idealistin –Elea Okulundan Piskopos Berkeley'e kadar– savı, şu formülde bulunur: 'duyulardan ve deneyden edinilen bütün bilgi kuruntudan başka bir şey değildir; ancak saf anlama yetisinin ve aklın idelerinde doğruluk vardır'. Buna karşılık benim idealizmi baştan sona dek yöneten ve belirleyen ilke şudur: 'sırf anlama yetisinden ya da saf akıldan edinilen bütün bilgi, kuruntudan başka bir şey değildir; ancak deneyde doğruluk vardır.' ... Benim (aslında eleştirel denen) idealizimim, çok özel türden bir idealizmdir; yani öyle bir idealizmdir; yani öyle bir idealizmdir ki, alışılmış idealizmi tersyüz eder, bütün a priori bilgimiz –Geometrininki bile– ilk defa nesnel gerçeklik kazanır; uzam ile zamanın benim kanıtladığım bu idealliği olmasaydı, böyle bir gerçekliği en sıkı realist bile ileri süremezdi."² Kant; Kayaoğlu'nun bir felsefi tezi güçlendirmek için, karşıt felsefi tezden öğeler alınabileceği³ yönündeki düşüncesini, idealizme materyalist öğeler katarak gerçekleştirmiştir ve belki Kant'ın büyük etkisi de bundan kaynaklanmaktadır. Kayaoğlu'nun yazısı bu noktayla ilgisinde ilginç, çünkü yazı "Marksist ve materyalist kalınarak, Kant'tan ne alınabilir?" sorusunu soruyor sanki kendine. Sadece sormuyor, alıyor ve inanılmaz bir benzerlik çıkıyor ortaya, ama aynadaki görüntü gibi tersinden. Genel çizgilerinde tersinden görünen bu benzerlik, kimi noktalarda birebir bir çakışma oluyor.

¹ I. Kant, "Katkısız Saf Aklın Eleştirisi, İkinci Basım İçin Önsöz", Seçilmiş Yazılar, Çev.: Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1984, s.66.

² I. Kant, Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizik PROLEGOMENA, Çev.: İoanna Kuçuradi - Yusuf Örnek, H. Ü. Yay., Ankara 1983, s.130,131.

³ Metin Kayaoğlu, "Marksizmde Ayrımlar", Teori ve Politika/8, Güz 1997, s.5.

Kant'ın numen-fenomen ayırımına denk düşen, epistemolojik düzey-ontolojik düzey ayırımının epistemolojik olarak yapıldığını belirtir Kayaoğlu. (Kant da bu ayırımı epistemolojik olarak yapar). Biçimsel açıdan çakışan bu ayrımlar, içeriklendirildiklerinde ayna esprisiyle karşılaşıyoruz. Kant numen'in (kendinde şeyin) bilinemeyeceğini ancak fenomen'in (görünüşün) bilinebileceğini söyler. "... hiçbir nesneyi kendinde şey (noumenon) olarak bilemeyiz; ama yalnızca onu duyusal sezginin nesnesi, yani fenomen olarak bilebiliriz. Buradan hemen, aklın mümkün spekülâtif tek bilgisinin ancak deneyin yalın nesneleri ile sınırlanacağı, onlara bağlı kalacağı sonucu çıkacaktır. Bununla birlikte şu noktaya, çünkü burada daima itiraz edilecek bir nokta vardır, işaret etmek gerekir; bu aynı nesneleri özleri (yani, ne iseler o olmaları) bakımından **bilemesek** de en azından kendinde şeyler olarak **düşünebiliriz**". Çünkü bu başka türlü tasarlandığında, bir fenomenin (ya da görünüşün) onu gösteren olmaksızın varolduğunu söylemek gibi saçma bir önermeyle karşılaşıyoruz.⁴ Kayaoğlu'na göre ise, ontolojik düzeyde yer alan "gerçek nesne" bilinemez, ancak epistemolojik düzeyde yeralan "bilgi nesnesi" bilinebilir. Burada işler biraz daha karmaşık (ya da bulanık) görünüyor. Çünkü bilim, "gerçek nesne"yi nesne edin(e)mez., "bilgi nesnesi"ni nesne edinir. Ama, bilim aynı zamanda "...ancak 'öz'ü çözümleyebilir."⁵ Peki bu "öz" nedir? Sözlüklerde öz, birşeyi o şey yapan, diye tanımlanmış. Yazıdan çıkarılan tek bir özün olduğudur. Eğer bu öz, yalnız bilgi nesnesine özgü ise, ki öyle görünüyor, gerçek nesne yalnızca bir "biçim" midir? Gerçek nesne bir biçim ise ve herhangi bir özü yoksa, bilgi nesnesinin özü nasıl bir özdür? Kısaca, biçim ve özün bu yazıdaki anlamları, içerikleri nedir? Yazıya göre, gerçek nesnenin temel özelliği, "an"sal olmasıdır. Tarih ise, "...bir süreçtir ve bu süreçte 'an' diye bir kategori yoktur."⁶ Kant izlenerek; gerçek nesne an'sal niteliği bakımından bilinemese de en azından "GERÇEK NESNE" olarak düşünülebilir mi, diye

* Vurgular bana ait.

⁴ I. Kant, *Katkısız (Saf) Aklın Eleştirisi*, Önsöz, s.62.

⁵ M. Kayaoğlu, a.g.y., s.27.

⁶ M. Kayaoğlu, a.g.y., s.31.

sorulmalı. Burada önemli olan nokta Kant'ın, öz olarak **bilinemeyen** bir numen ve kendinde şey olarak **düşünülebilir** bir numen'den söz etmesidir. Bu tür bir dile getirme olanağı, gerçek nesne için söz konusu edilebilir mi? Bu soruların asıl nedeni ise, genel olarak "zarnan"a ilişkin bulanıklık.

II.

"Zaman" kategorisi –Kayaoğlu'nun yazısının ötesinde– felsefenin bulanık sularında yüzer. Felsefedeki "zaman" kategorisine ilişkin bu bulanık, bir çırpıda açık kılınamayacak denli zor bir alanı temsil eder. Çünkü zamana ilişkin sorunlar, felsefe dışında, (doğa bilimlerinden, Marx'taki anlamında "tarih bilimi"ne dek) pek çok alanla ilgilidir. Zamana ilişkin her soru veya yanıt, uzayla da (mekan-uzam) ilgili olmak zorundadır. Mutlak bir uzay ve mutlak bir zaman, yani birbirinden bağımsız uzay ve zaman düşüncesi, bilim ve felsefe dünyasında uzun zaman kabul gördü. Bu düşüncenin temelinde ise, yaratılmamış sonsuz statik bir evren düşüncesi ile Aristoteles ve Antik Yunan felsefe geleneğinin olduğu söylenebilir.

Evrenin bir başlangıç ve sonu olabileceği düşüncesi yüzyılımızın başına dek, daha çok metafizik ve dinbilimin konusuydu. 1929 yılında Edwin Hubble, evrenin genişlediğini gözledi. Evrenin bir başlangıcı olduğu, dolayısıyla sonunun da olabileceği düşüncesi, bu gözlemlerle, bilimin konusu oldu. Einstein'ın genel görelilik kuramı ise, uzay ve zaman düşüncesini temelden değiştirdi. "Zamanın uzaydan tümüyle ayrı ve bağımsız olmadığını, fakat onunla birlikte uzay-zaman denilen bir nesneyi oluşturduğunu..."⁷ gösterdi.

Uzay-zamanın felsefe alanında önemli bir çözümlenişini ise Kant yaptı. Kant'ın çözümlemesi, Yukarıda sözü edinilen fizikteki uzay-zamandan çok, insanın algıladığı uzay-zamanla ilgilidir ve bu çözümleme çağımızda elde edilen bilimsel verilerle de çelişmemektedir. Kant'a göre uzay ve zaman, duyusallığın saf apriori gö-

⁷Stephen W. Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi - Büyük Patlamadan Karadeliklere*, Çev.: Sabit Say - Murat Uraz, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.35.

rüleridir. Deneyi olanaklı kılan da bu görülerdir. "... ben-
nim görümün nesnenin gerçekliğinden önce gelmesi ve
a priori bilgi olarak gerçekleşmesi sadece bir tek şekilde
olanaklıdır: **eğer benim öznemde tüm gerçek izlenim-
lerden önce gelen ve nesneler tarafından uyarılmamı
sağlayan duyusallığın biçiminden başka hiçbir şey
içermezse.** Çünkü duyu nesnelerinin yalnız ve yalnız bu
duyusallık biçimine göre görülebileceklerini ben apriori
bilebilirim."⁸ Burada görü ve algı kavramlarının farkı be-
lirtilmek zorunda. Algı, "bir şeye dikkati yönelterek, du-
yular yoluyla o şeyin bilincine varma" iken, görü
"dolaysız, birden kavrama"dır⁹. Yani uzay ve zamanın
görü olması, algının, dolayısıyla deneyin ön şartıdır.
Bunların a priori (önsel) olarak bilinebilmeleri olanağı,
aynı zamanda olanaklı deneyin yasalarını oluşturur ve bu
da "...deneyde doğru olanı kuruntudan ayırmak için emin
ölçütü verir."¹⁰

Kant uzay ve zamanın niteliğini anlatırken, yaptı-
ğı çözümlemenin şeylerin varlığıyla ilgili olmadığını ve
şeylerin varlığından hiçbir zaman şüphe etmediğini söy-
ler. Ama uzay ve zaman "...şeyler değildirler (sadece
tasarımlama biçimleridir), ne de kendi başına şeylere ait
belirlenimler."¹¹. Bu noktada Kant'ın kendinde şey ve
görünüş ayrımı da daha netleşir. O da bu ayrım, bilgiye
ulaşan ama, metafizik problemlerle uğraşırken onu aş-
arak "saçmalayan" düşüncenin sınırlarını, bilgi lehine çiz-
meye çalışıyordu. Günümüzde bilim, onun bu ayrımları-
nı, birtakım farklılıklara karşın genel olarak doğrula-
maktadır. "Nesnellik" türümüze özgü bir yanılgıdır ve
dünyayı "nasılsa öyle" objektif bir biçimde bilemiyoruz.
Kant'ın uzay-zamanın a priori olduğunu söylediği za-
mandan iki yüzyıl sonra bilim, "...içimizde dış dünyanın

⁸I.Kant, Prolegomena, s.31,32.

⁹B.Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul
1988.

¹⁰I.Kant, Prolegomena, s.131.

¹¹I. Kant, Prolegomena, a.g.e., s.43.

canlı bir görüntüsü"nın¹² olduğunu söylüyor. "...Beynimiz önümüzdeki görsel dünyanın simgesel bir temsilini üretmektedir ve bu temsil uzaysal olarak çok iyi düzenlenmiştir."¹³ Bu, dış dünyanın veya gerçekliğin tartışılması sorunu değil, tamamen bilgiye ve bilginin nasıl edinildiğine ilişkin bir sorundur. "...dış dünyayı asla tamamıyla bilemeyiz ama duyularımızı kullanarak ve beynimizi çalıştırarak onun özelliklerinin bazı yönlerine ilişkin yaklaşık bilgiler edinebiliriz."¹⁴

Görüldüğü gibi, uzay-zaman sorunu pek çok alanla ilişkili ve bu nedenle, bu konuda bütünlüklü bir yaklaşım geliştirebilmek çok zor. Kayaoğlu'nun yazısı da bu zorluktan nasibini alıyor. Felsefenin kendi iç alanlarında bu konuda bütünlük kurma sorununun yanı sıra, bilimlerin kendi içinde de bu konu henüz netleşebilmiş değil. Uzay ve zamanla ilgili olarak felsefenin her bir alanında sergilenen çeşitlilik ise işin cabası. En önemli ve en zor olanı ise, bilimsel verilerle de bütünleşebilen teorik yaklaşımlar geliştirebilmek.

Kayaoğlu'nun yazısındaki problem doğrudan uzay ve zamana ilişkin değil ama, dolaylı olarak bu problemle de karşılaşılıyor. Yazıda sözü edilen an ve süreç ayrımı, açıkça dile getirildiği gibi, bilim-politika ilişkisini vurgulamak için yapılıyor. Bu noktada da zaman sorunu ortaya çıkıyor. "Şimdi'nin, konjonktürel gerçeğin ontolojik niteliğiyle (...), tarihsel sürecin ontolojik niteliğinin nasıl bir anlamının konusu yapılacağı, bu çalışmanın aşamadığı, önüne gelip durduğu bir sorunsaldır."¹⁵ Bu sorun aynı zamanda felsefenin esaslı sorunlarından biri. Çünkü sorun, sağduyunun kabul ettiği, akıp giden tek bir zaman düşüncesini tartışmaya açıyor. Bunun da ötesinde, sorunun çözümlenmesine ilişkin her yönelim epistemolojik ve ontolojik alanda da sonuçlar doğuruyor.

¹²F.Crick, *Şaşırtan Varsayım - İnsan Varlığının Temel Sorunlarına Yanıt Arayışı*, Çev.: Sabit Say, TÜBİTAK Yay., Ankara 1997, s.10.

¹³A.g.e. , s.254.

¹⁴A.g.e. , s.14.

¹⁵M. Kayaoğlu, a.g.y., s. 30.

Kant aynı sorunu şu şekilde dile getiriyor: "Varlık içinde **sürekli** olan herhangi bir şeyin tasarımı, **sürekli tasarımla** aynı şey, yani özdeş değildir; çünkü bu sürekli tasarım çok değişken ve oynaktır, tıpkı bütün tasarımlarımızda, maddeninkilerde de olduğu gibi; ve bu yüzden onlar benim dışımda ve benim bütün tasarımlarımdan ayrı bir şey olmak zorunda bulunan sürekli herhangi bir şeyle ilişki içindedirler ve onların varlığı benim kendi varlığımın belirleniminde zorunlu olarak bulunur; ve onunla yalnızca, eğer aynı zamanda dışta da (kısmen) değilse, asla içsel olarak yer almayacak olan tek bir deney kurarım. Bunun nasıl olduğuna gelince, zaman içinde sürüp giden bir şeyi genellikle nasıl kavradığımızı açıklayamadığımızı açıklayabiliyoruz yalnızca, yani burada açıklamaktan daha başka bir şey yapmıyoruz; ve böylece de **değişen şeyin eşzamanlılığı ve birlikte varlığı ile değişme kavramı*** ortaya çıkmış oluyor."¹⁶ Ne bir bilinmeyen öngörmek, ne de bu bilinmeyenin yerini değiştirmek sorunu çözmiyor. "Gerçek"le "bilgi"nin birbirine çakışmaması kabulünden yola çıkan Kayaoğlu'nun yazısı, idealizme açık bir kapı bırakıyor. An ve sürecin ayrılmasının ya da zamana ilişkin sorunun doğurduğu sonuçlardan birisi bu, idealizme açılan kapı. Çünkü bu ayrım kaçınılmaz bir biçimde "bilimsel bilgi"nin tek bilgi olduğu düşüncesine götürüyor yazıyı. Bu da, yazıda sözü edildiği anlamda bir idesiz idealizm değil ama, tersinden bir "bilimsel idealizm" yönelimi. Bilgisel alanda izi sürülen epistemolojik ilkeyle aranan, Kant'ta olduğu gibi "saf aklın" sınırları değil, "saf bilimin" sınırları. Bu sınırların araştırılması, bilim-politika ilişkisizliğini vurgulayan meşru bir zemin üzerinde de olsa, idealizme açılan kapı kapanmış değil. Çünkü "niyet" kapıları kapatan bir el değil.

Yazının belki tek ciddi çelişisini de bu noktada yakalıyoruz. "Tarih biliminin nesnesi 'dün' ve 'yarın' dır; politika 'bugün'de gerçekleşen bir eyleyıştır. 'Bugün', bu nitelemeyle, bilimin ilgisine kapalıdır."¹⁷ Ama, bugün (ya da şimdi, an) bu nitelemeye rağmen "teori"ye tamamen

* Vurgular bana ait.

¹⁶I. Kant, *Katkısız (Saf) Aklın Eleştirisi*, Önsöz, s. 70, (8) nolu dipnottan.

¹⁷M. Kayaoğlu, a.g.y., s. 29.

kapalı bir birim de değildir. Çünkü yazı, bir teorik politikanın olanağını varsayıyor. Bu olanak da epistemolojik düzeyde söz konusu elbette. "Bilimle politika arasındaki ilişkinin tek formu, bilim teorisiyle, **politika teorisi**" arasında olmalıdır. Bir (epistemolojik) gerçeklik olarak bilimle, bir (an'sal nitelikle) ontolojik gerçeklik olarak politika arasında herhangi bir ilişki yoktur."¹⁸

Buna benzer bir sorunu, ontolojik materyalizmle ilgili olarak söylenenlerde buluyoruz. Ontolojik materyalizmin radikal tekçiliği, aynı zamanda onun "...bilime ilişkin yönüdür."¹⁹ Ama ontolojik materyalizm ontolojik düzeyde yer aldığına göre, epistemolojik düzeyde yer alan "bilim"e ilişkin ne içerebilir ya da söyleyebilir ki, onun bilime ilişkin bir yönü olsun?

Teorik politikayla ilgili olan sorun da aynı. asıl niteliği "gerçek nesne olmak olan politikanın, teorisi nasıl kurulacaktır? teorik politika düşüncesi, "bilimsel bilgi"nin dışında bir "bilgi" türünü varsaymak zorunda. Çelişki de burada zaten. Yoksa, politikanın teorisi de bilim sayılır, yapılan ayırım ve kesin ilişkisizlik de kendi üzerine çöküp bilim ve politikayı bir ve aynı şey yapar. Teorik politika bilimsel bilginin dışında bir bilgi türü olacaksa, yazıda sözü edilen ontolojik zaman sorununun dışında, ontolojik bir gerçeklik olan şimdi'nin epistemolojik düzeyde yapılaştırılması sorunu ortaya çıkar. Bu sorun da "ilişki" sorununu zorunlu olarak içerir. Böyle bir yapılaştırmanın başarılması halinde, teorik politikanın bilgisel olarak önünün açılması yanında; yazıda karanlıkta kalan, ontolojik ve epistemolojik materyalizmin tezlerinin bilgisel ne'liği gibi, diğer sorunlar da çözülebilir.

Zaman sorununun doğurduğu, bilgi ve varlık'a ilişkin sonuçlara sadece bir örnek Kayaoğlu'nun yazısı. Ayrımlarla ilerlemeye çalışan yazının; "an", "süreç", "bilim", özellikle "TEORİ" ve "BİLGİ" kavramları netleştirilmedikçe ve belki de bu kavramların her birinde ayırım-

* Vurgular bana ait.

¹⁸A.g.y., s. 31.

¹⁹A.g.y., s. 20.

lar ileri letilmedikçe, iyi niyetli bir bilimsel idealizm yönelimi olarak kalacağı söylenebilir.

III.

Herhangi bir idealizmin en kaba ayırdedici özelliğinin, bir "mutlak" kategorisi içermesi olduğu söylenebilir. Bu belirlemeye göre, "bilimsel idealizmin" ayırdedici özelliği "bilimsel bilgi"yi mutlak kabul etmesidir. Bu tipik bir pozitivist tutumdur aynı zamanda. Temeline değişmeyi, dönüşümü yerleştiren herhangi bir görüş ise, "Mutlak" kategorisini tanımamak zorundadır. Yılmaz Öner bu durumu şöyle bir benzetmeyle açıklıyor: İnsan (özne) "... maddenin kendisine yaptığı in vitro(yani bilgilenme amaçlı olup doğanın geri-kalan bölümünden soyutlanmış) müdahaleden de önceki durumunu, o 'bakir', yani doğadan başka hiç kimsenin el sürmediği halini bilmek istiyor! Oysa madde, doğanın müdahaleleriyle milyarlarca yıldır feleğin çemberinden geçmiş evrensel bir aşıfte... hiç mi hiç masum değil. Ne var ki pozitivistin fizikçileri en tutucu feodal doğu erkeğinden daha beter; onuruna yediremiyor mu ne ki ille de kendini aldatmak istiyor; maddeye in vivo (doğanın kendi kendisine müdahale ettiği*) bir dünyada bekaret yakıştırıyor. Maddeye kendisinden önce kimsenin, hatta doğanın bile el sürmediğine inandırmak istiyor kendini."²⁰ Yani "mutlak"ı arıyor. Kuantum kuramının yolaçtığı belirlenemezliği aşma çabası olarak özetlenebilecek olan, Y. Öner'in prodeterminizm (olasılıkçı belirlenimcilik) görüşü bazı sorunları içinde taşıyor. Ama burada Öner'i eleştirmekten çok, prodeterminizm temelinde duran "zaman" görüşünü ve bu görüşün kimi özelliklerinin Stephen W. Hawking'in görüşleriyle olan benzerliği aktarılmaya çalışılacak. Amaç elbette ki, Kayaoğlu'nun yazısında aşılamayan "ontolojik zaman" ve teorik politikayla ilgisinde ortaya çıkan "epistemolojik zaman" sorunlarının çözümünde,

* Parantez içindeki açıklama bana ait.

²⁰Yılmaz Öner, *Bilimlerde ve Sanatta Diyalektik*, Belge yay. İstanbul 1990, s. 167.

anlatılacak görüşlerin bir kapı açıp açamayacağı sorusunun dillendirilmesi.

Einstein'ın son yıllarında üzerinde çalıştığı ancak başarılı olamadığı, fiziğin birleştirilmesini sağlayacak "tek bir kuram" düşüncesinin peşini bırakmış değil bilim adamları. Büyük Birleşik Kuram (B.B.K) olarak da adlandırılan ama henüz "olmayan" bu kuramın esas hedefi, evrendeki dört temel kuvveti açıklayan iki büyük kuramı birleştirmek. Kütleçekim bu evrensel kuvvetlerden ilki ve genel görelilik kuramıyla açıklanıyor. Diğer üçü ise zayıf, güçlü ve elektromanyetik kuvvetler ki, kuantum kuramıyla açıklanabiliyor. Makro ve mikro dünyaları açıklayan bu kuramları, tek bir kuramda birleştirme çabası, çağımız fiziğinin önemli bir sorunu gibi görünüyor.

Öner'in prodeterminizmi, her ne kadar doğrudan kütleçekim kuvveti ile (makro dünyayla) ilgilenmese de kuantum kuramındaki belirsizlik ilkesini, matematiksel olarak (olasılık çerçevesinde) belirlenebilirlik ilkesine çevirmesi ve bu ilkeyi makro dünya sayabileceğimiz toplumsal yaşama taşımasıyla, tek kuram oluşturma yolunda bir çaba. Bu çaba, fiziğin B.B.K'ı değil ama, felsefenin B.B.K'dan biri. Kendi deyimiyle, "Birleşik Bilim Teorisinin Diyalektiği".

Öner de, bilgi nesnesi-gerçek nesne ayrımı yapar. Bu ayrımı yapmadığı, bilgi ve nesneyi özdeş saydığı gerekçesiyle de, Marksizmin pozitivizm tarafından sakatlandığını söyler: "...bilginin asıl dönüşüm sürecinde koşullanan (...) **nesnesi** bir yanda, bu nesnenin **bilgisi** öte yanda olmak üzere, işte bu ikisi arasında ÖZDEŞMEZLİK vardır.

Pozitivistler ancak ve ancak şu arayıp bulamadıkları, özdeş durumun peşinde oldukları için burada üstelik bilginin ortaya böyle özdeşmezlik-özdeşirlik sorunu halinde çıkabileceğinin farkında olamazlardı... Devrim sonrası veya yeni dediğimiz üretim ilişkilerinin 'olmuş-bitmiş' veya 'yerine-oturmuş' bir nesne gibi algılanmaması gerektiğini savunan Althusser sorunsalı da buydu."²¹ Öner bu ayrımı bilgisel düzeyde yapar. "Genel

²¹A.g.e., s. 111.

ontolojik gerçeklik " dediği ontolojik düzey ise, iki kategoriye ya da bileşene ayrılabilen bir "bütün"dür: Fiili(aktüel) gerçeklik ve virtüel gerçeklik. Fiili gerçeklik fiziksel bir kategoriyken, virtüel gerçeklik felsefi bir kategoridir. Öner'in prodeterminist görüşünün problemleri noktalarından biri virtüel gerçeklik kategorisidir. Ama burada önemli olan nokta, genel ontolojik gerçeklik'in zaman açısından yerinin belirlenmesidir. "Geçmişte, yani 'artık-olmayan' bir şey olmadığı gibi, gelecekte, yani 'henüz olmayan' bir şey de değildir, tam tersine sadece ve ancak şimdi –olan bir gerçekliktir. Kısacası şimdiki gerçekliktir genel gerçeklik!... , Ontolojik açıdan genel gerçeklik, onun fiili ve virtüel bileşenleri de dahil, sadece ve ancak şimdi olabilir, yalnız ve yalnız şimdi'de yer alır."²² Bu nokta, Kayaoğlu ve Öner'in birleştikleri nokta. Kayaoğlu'nda da ontolojik gerçekliğin (ya da gerçek nesne'nin) temel özelliği an'sal olması.

Öner'in amacı, şimdi'yi "zaman enlemi" dediği bir kavramla yapılaştırarak "geleceği şimdi'ye indirgemek", Dolayısıyla geleceğin belirlenebilirliği iddiasını kanıtlamak. Peki "şimdi" nasıl yapılandırılıyor? Öner'e göre, virtüel gerçeklik yani, "... maddenin içdünyasındaki alternatifler deposu, saat-zamandan bağımsızdır, yani bugün de aynıdır, yarın da. Üstelik bu depo, bir töz değildi, değişmez veya dönüşmez değildi; tam tersine birbirinin yerini –fiili dünyada– alabilen varyantlardan, alternatiflerden oluşuyordu."²³ Dolayısıyla bu alternatifler, boylamsal zaman (saatsel zaman) açısından değerlendirilemezler. Çünkü bu alternatifler deposu ya da virtüel gerçeklik şimdi'dedir, yani zaman enlemi denen yüzeyde "ardışık değil, yanaşık düzende"dir. "Depo dediğimiz bu sistem, hep bir anlıktır (...), bir konumdan öbürüne değişir... Öte yandan bir dengeden öbürüne, eşsüremlili bir durumdan öteki eşsüremlili duruma geçmek için bir tek taşın yer değiştirmesi yeter. Her şeyin altüst olması gerekmez."²⁴

²²A.g.e., s. 144.

²³A.g.e., s. 57.

²⁴A.g.e., s. 160,161, (138) nolu dipnottan.

Öner, geçmişin bilinebilirliğiyle ilgili görünmüyor. Ayrıca şimdi'nin bu çözümlemesi tamamen ontolojik düzeyde görünüyor. Onun için öncelikli olan, şimdi'nin yapılaştırılması ve geleceğin (olasılık çerçevesinde) belirlenebilir olması. Kayaoğlu'na göre ise, bilimin nesnesi gelecek (yarın) olduğu kadar, geçmiştir de (düdüdür de).

Fizikteki biçimiyle de olsa, geçmişin bilinebilirliği-ne ilişkin ipuçlarını S. Hawking'in "Zamanın Kısa Tarihi" adlı kitabında buluyoruz. "...bir birleşik kuramda bazı özellikler bulunması gerektiğinden kesinlikle eminiz. Bunlardan ilki, tanecik kuramını, **geçmişlerin toplamı*** cinsinden belirleyen Feynman'ın önerisini içermesidir. Bu yaklaşımda, bir parçacığın klasik kuramdaki gibi yalnızca tek bir geçmişi yoktur... Parçacığın, örneğin belli bir noktadan geçmesi olasılığı, o noktadan geçmesi olanaklı her geçmişe ilişkin dalgaları toplayarak hesaplanır."²⁵ Ancak bu hesaplamalar, gerçek zamanda teknik zorluklar içerdiğinden, "sanal zaman"da yapılır. "yani, hesapları yaparken zaman, gerçek sayılar yerine sanal sayılarla ölçülmelidir. Bunun uzay-zaman üzerinde ilginç bir etkisi olur: **Uzay ve zaman arasındaki ayırım tümüyle ortdan kalkar.**" ...Geçmişlerin toplamındaki her geçmiş, yalnızca uzay-zamanı değil, aynı zamanda içindeki her şeyi, insanlar gibi evrenin tarihini gözlemleyebilen karmaşık organizmaları da, betimleyecektir."²⁶

Burada anlatılanlarla, Öner'in, zaman enlemi dediği "ardışık değil, yanaşık düzende" yer alan virtüel gerçekliğin (alternatifler deposu) benzerliği görülüyor. Öner, virtüel gerçekliği zaman enleminde ele alıyor, dolayısıyla geleceklerin yan yanallığını ve yan yana geleceklerden hangisinin fiili dünyada gerçekleşeceğini belirlenebileceğini iddia ediyordu. Hawking'in asıl kaygısı ise, evrenin oluşumunu açıklayabilmek. "Geçmişlerin toplanması" bir birleşik kuram içinde gerçekleştirilebilirse, evrenin dolayısıyla uzay zamanın oluşumu açıklanabilecek. Fiziğin birleştirilmesi yolunda oluşturulan kuramlardan biri

* Vurgu bana ait.

²⁵S. W. Hawking, a.g.e., s. 145.

* Vurgular bana ait.

²⁶A.g.e., s. 146, 148.

"süpersicim" kuramı. (Hawking'in kitabında bu kuram "yay" kuramı olarak adlandırılmış). Bu kurama göre, temel maddeler ya da nesneler parçacıklar değil, uzunluktan başka boyutu olmayan sonsuz incelikte sicimlerdir. Bu yayların ya da süpersicimlerin iki biçimde olduğu kabul edilir. Biri ucu açık düz süpersicimler, diğeri ise halka biçiminde süpersicimler²⁷. "Parçacık uzayda her an tek bir noktayı kaplar. Bundan dolayı geçmişi uzay-zamanda 'evren çizgisi' denilen bir çizgi ile gösterilebilir. Öte yandan bir yay (süpersicim) , zamanın her anında uzayda bir çizgiyi kapladığından, uzaydaki geçmişi de 'evren yüzeyi' denilen iki boyutlu bir yüzeydir. (...) Açık bir yayın evren düzeyi bir şerittir; kenarları, yayın uçlarının uzay-zaman içindeki yolunu çizer."²⁸

Öner de zaman enlemini, kapalı ve "tek taraflı bir total-şimdideşlik" yüzeyi olarak tanımlar. Bu yüzey ve Hawking'in söz ettiği açık uçlu yayların (süpersicimlerin) oluşturduğu evren yüzeyi arasındaki benzerlik dikkat çekici. Süpersicim teorisyenleri gibi Öner de, temel madde ya da nesneyi bir tanecik olarak değil, dalga olarak kabul eder. Hawking de kuantum kuramındaki belirsizliğin, dalganın, parçacıkların konum ve hızı biçiminde yorumlandığında ortaya çıktığını söyler ve ekler: "...belki de parçacığın konumu ve hızı diye bir şey yok, yalnızca dalga var. Dalgayı daha önceleri kavradığımız konum ve hıza ilişkin düşünce kalıpları içine uydurmaya çalışıyor olabiliriz. Sonuçta ortaya çıkan uyumsuzluk görünürdeki bu kestirmeliğin nedeni olabilir."²⁹

Tüm bunlar ne demek? Temel nesnelerin parçacık ya da dalga olması, "teorik politika" (ya da pratik politika) açısından neyi değiştirecek? Oysa bu yazı, teorik

²⁷M. Kaku, "Onbirinci Boyuta Doğru" Çev. Özgür Tek, TÜBİTAK Bilim Teknik, S. 359, Ekim 1997.

Bu biçimlerin birini veya ikisini birden içeren beş kadar süpersicim teorisi varmış. Yeni bir teori olan M. teorisi ile, bu farklı süpersicim kuramlarını birleştirmek söz konusu olabiliyor-muş. Sonuçları henüz tam olarak alınmamış olmasına karşın, M. teorisinin B. B. K. yolunda atılan önemli bir adım olduğu düşünülüyormuş bilim dünyasında.

²⁸S. W. Hawking, a.g.e., s. 167.

²⁹A.g.e., s. 181.

politikanın bilgisel olarak önünün açılıp açılmayacağı sorusunu soruyordu. Temel maddelerin fiziksel ne'liği ve teorik politikanın bilgisel ne'liği konuları birbirlerinden çok uzak görünseler de, bilgilenme ilkelerimizi etkiledikleri (ya da belirledikleri) ölçüde birbirlerine yakındırlar. Teorik politika açısından önemsiz gibi görünen, fiziğin ve matematiğin bu sorunları, zamanın yapılaştırılmasına ilişkin ipuçları olabilir. Kayaoğlu'nun yazısında sözü edilen anlamda bir teorik politikanın gerçekleştirilebilmesinin, şimdi'nin sadece ontolojik olarak değil, aynı zamanda epistemolojik olarak da çözümlenebilmesiyle mümkün olduğu belirtilmişti.

Burada anlatılan görüşlerin, bu çözümleme açısından nasıl yorumlanabileceği ve teorik politikanın önünü bilgisel olarak açıp açmayacağı hala belirsiz. Çünkü, zamanın ne olduğuna ilişkin net yanıtlar yok. Kant, insan aklının sormaktan vazgeçemeyeceği ama, aklın da yanıtlayamayacağı soruların metafiziğe ilişkin olduğunu söyler ve ekler: metafizik her zaman olmuştur ve daima olacak. Bu yazı da belki başından beri, metafiziğin kucağında oturuyor. Ancak tüm bu anlatılanlar şunu gösteriyor ki, "bilgi"den söz edildiğinde "zaman"dan söz etmemek ve "zaman"dan söz edildiğinde "bilgi"den söz etmemek imkansız. "Zaman"sa tüm ilişkilipliklerin odaklandığı düşünüm noktası. Üstelik, hem fiziğin hem felsefenin gösterdiği, "zaman"denen bu şey, özellikle epistemolojik düzeyde istenildiği gibi şekillendirilebilir. Ancak bu şekillendirmenin metafizik olması istenmiyorsa, ontolojik düzeyle bağlantıları da kurmak zorunda. Evet "zaman" tüm ilişkilipliklerin odaklandığı düşünüm noktası...

Kişisel bir gerekçe de söz konusu: Bir görev olacaksa, bunun her şeyi "soruşturmak" ve Hawking'in söz ettiği "korkunç düşünüş"ün içinde yer almamak olduğunu düşünüyorum. "Bilim adamlarının çoğu bu güne kadar evrenin ne olduğu sorusuna yanıt aramakla son derece meşgul olup, niçin diye sormaya fırsat bulamadılar. Öte yandan görevleri niçin diye sormak olan diğer kişiler, feylesoflar, bilimsel kuramların gelişmesine ayak uyduramadılar... Feylesoflar araştırmalarının alanını o denli daralttılar ki, bu yüzyılın tanınmış feylesoflarından Wittgenstein 'felsefenin geriye kalan tek görevi, dillerin

çözümünü yapmak' dedi. Aristo'dan Kant'a uzanan felsefenin büyük geleneğinden sonra ne korkunç bir düşüş!³⁰ Bu kişisel gerekçe çerçevesinde niçin sorusunun yanıtının ise, teorik politikanın bilgisel ne'liğiyle uğraşırken bile, temel maddenin fiziksel ne'liğine ilgisiz kalmamakta saklı olduğu söylenebilir. Çünkü, insan ve evren, aynı temel maddelerden oluşuyor. Bu yaklaşım ise, Kayaoğlu'nun yazısında söz ettiği, ontolojik materyalizmin radikal tekçiliği ilkesine dayanıyor.'

IV.

Zamanın genel olarak metafizik diye adlandırmakta sakınca görmediğimiz yapısından; Kant'ın metafizik anlayışına ve Kayaoğlu'nun teorik politika dediği şeyin Kant anlamındaki metafizikle gösterdiği benzerliğe gelince : Kant "Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi " adlı kitabının önsözünde bilgiyi biçimsel ve içerikli (deneysel) bilgi olarak ikiye ayırır. Bu ayrım felsefe için de geçerlidir. Yani biçimsel ve içerikli (deneysel) felsefe söz konusudur. İçerikli (deneysel) bilgi, deneysel fizik ve etikte kullanılır (buradaki etiğe, pratik antropoloji der Kant, Çünkü bu etik de deneyseldir). Biçimsel felsefeye (bilgiye) ise, saf felsefe der ve ikiye ayırır: "Saf felsefe sırf biçimsel olduğunda" mantık adını alır. "Anlama yetisinin belirli nesneleriyle yetindiği zaman" ise metafizik... Metafizik de ikiye ayrılır: Doğa ve ahlak metafiziği³¹ Kant'ın bu ayrımları, Kayaoğlu'nun ayrımıyla karşılaştırıldığında, neredeyse birebir çakışan bir benzerliğin olduğu görülür. Kant'ın deneysel (içerikli) felsefe dediği (ve fizik örneğini verdiği) kısım Kayaoğlu'nda ontolojik materyalizme, etik (pratik antropoloji) dediği kısım (ontolojik bir gerçeklik olarak) politikaya, doğa metafiziği bilime ve son olarak da ahlak metafiziği teorik politikaya denk düşer. Tek fark, Kant'ın ayrımları bilgi için de söz konusu iken, Kayaoğlu'nun ayrımlarında bilgiden bir tek bilimde söz edilir ve diğer ayrımların bilgiyle bir ilişkisi olup olmadığı açık değildir.

³⁰A.g.e. , s. 182, 183.

³¹I. Kant,Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Çev.: Ioanna Kuçuradi, H. Ü. Yay. , Ankara 1982, s. 2,3.

Kant, bir bilim olarak metafiziğin mümkün olup olmadığının araştırmasını yapmış ve mümkün olduğunu temellendirmeye çalışmıştır. Çünkü o, ahlak'ı bilgisel olarak ortaya koyabileceği bir yer arıyordu ve bu yer metafizikti. Görüldüğü kadarıyla, Kayaoğlu da teorik politikanın mümkün olup olmadığını araştırıyor. Çünkü o da, politika'yı bilimden ayrı olarak ortaya koyabileceği bir yer arıyor ve bu yer epistemolojik alan.

Kant ahlaka yer açabilmek için, doğa yasallığının işlediği bilinebilir olan fenomenler alanının dışında bir alan tasarlamak zorundaydı. "... Kritiğimiz tarafından zorunlu bir biçimde yapılan, deneyin nesneleri olan şeylerle kendinde şeyler olarak bu aynı şeyler arasındaki ayırımın hiç yapılmadığını farzedelim, o zaman nedensellik ilkesi, ve bunun ardından da, şeylerin belirlenimindeki (determinasyon) doğal mekanizm, genellikle etkileyici nedenler olarak (causes efficientes) kabul edilerek bütün şeylere mutlak bir biçimde yaygınlaştırmak zorunda kalacaktır."³² Böylesi bir yaygınlaştırma sonucunda "özgürlük"ün olmadığı kabul edilecektir. Kant ahlak'ın, doğal mekanizm tarafından belirlenemeyeceği, ancak doğal mekanizm ile çelişkiye düşmeden düşünülebileceği bir yerin bulunması için, numen-fenomen ayırımını yaptı. Kayaoğlu da politika'nın bilim tarafından belirlenemeyeceği (daha doğrusu "bilimsel politika" saçmalığından sakınmak için), ancak bilimle de çelişkiye düşmeden (çünkü bilim Marksizmin en önemli ve temel bileşeni) politikaya bir yer bulabilmek için, epistemolojik-ontolojik düzey ayırımını yapıyor.

Kant numen-fenomen ayırımıyla ilgili olarak, "...inancâ bir yer sağlamak amacıyla bilgiyi yıkmak zorunda kaldım."³³ diyor. Şu anda Kayaoğlu'nun da bulunduğu yer burası. "politikaya bir yer sağlamak amacıyla bilgiyi yıkmak zorunda" olmak. Kant yıktığı bu bilgiyi, doğal mekanizmin bilgisinin dışında bir bilgi olanağını (metafizik bilgiyi) varsayarak farklı bir formda da olsa, yeniden kurdu. Kayaoğlu'nun "yıktığı bilgiyle" neler yapacağını ise, bekleyip göreceğiz.

³²I. Kant, *Katkısız (Saf) Aklın Eleştirisi*, Önsöz, s.62

³³A.g.e., s. 64.